

ğu ileri sürülmüş, uygulamada hareke kısmî de olsa sesle belirtildiğinden görme özürülülerin revmî işitebileceklerinden söz edilmiş, Kur'an tilâvet edilirken okuyandan başka kimsenin bulunmadığı durumlarda revm yapmaya gerek olmadığı ifade edilmiştir.

Sözlükte “çalmak, aşırmaq” anlamında ki *hals* kökünden türeyen ve revm ile kısmî benzerliği bulunan *ihtilâsa* “harekeyi süratle telaffuz etmek” mânası verilmiş, ayrıca “harekeyi gizli ve hafif bir sesle belli etmek; harekenin çoğunu veya üçte ikisini telaffuz etmek” gibi tarifler yapılmıştır. *Ihtilâs* uygulanma yeri ve miktarı bakımından şu noktalarda revmden ayrılır:

1. Revm kelimenin son harfinde ve vakıf halinde uygulanırken *ihtilâs* için son harf sınırlaması yoktur ve vasil halinde yapılır.
2. Revm yalnız kesre ve zammeye yapılırken *ihtilâs* üç harekede de icra edilebilir.
3. Revmde harekenin azı, *ihtilâsta* üçte ikisi telaffuz edilir.

Sözlükte “birine bir şeyi koklatmak; kibirten dolayı başı yukarıda yürümek; bir şeyden yüz çevirmek” anlamlarındaki *ışmâm*, “vakıf durumunda zammeyi sessiz olarak dudaklarla göstermek ve vakıf sebebiyle meydana gelen sükûnu icra ettikten sonra zammeyi belirtmek üzere dudakları ileriye doğru toplamak” demektir. Maksat, üzerinde vakfedilirken kelimenin sâkin hale gelen son harfinin harekesinin zamme olduğunu belirtmek, tilâvet edeni aynı zamanda bakmak suretiyle dinleyen ve mânayı takip etmek isteyen kişiler, meselâ işitme özürülüler için kelimenin i'rabının ne olduğunu göstermektir. Fetha ve kesre ile ârızî harekede, harekesi zamme de olsa cemî “mîm”inde ve te'nîs “tâ”-sında işmam yapılmaz. سيق، سبت، غيض “سيق” gibi kelimelerde ilk harfin asıl harekesine işaret etmek üzere uygulanan bir işmam şekli daha vardır ki bu kelimenin ilk harfinin harekesi zammeye, arkasından gelen yâ harfi de “vâv”a doğru işaret edilerek kelimenin asıl yapısı gösterilmeye çalışılır. “لا تَمَامًا” sözünde (Yûsuf 12/11) Ebû Ca'fer el-Kârî dışındaki kırâat-i aşere imamları için geçerli olmak üzere iki vecih vardır. Birincisi ilk nûn harfini diğerine idgam ederken birinci “nûn”un ötresine işaret etmek için işmam kuralını uygulamak, ikincisi ilk nûn harfini açık şekilde (izhar) okurken *ihtilâs* etmektir. İşmam vechinin sebebi birinci nûn harfinin aslında zamme olan harekesini dudak hareketiyle göstermektir. Revm, *ihtilâs*, işmam vb. kırâat ve tecvid kurallarının en doğru biçimde öğreniminin ancak Kur'an-ı

Kerîm'i usulüne uygun şekilde okuyan ve öğreten bir muallim (fem-i muhsin) önünde mümkün olacağı özellikle belirtilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, “rvm”, “hls”, “šmm” md.leri; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kur'ât* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 154-155; Mekdûb. Ebû Tâlib, *el-Keşf 'an vüçühil-kur'âti's-seb'* (nşr. Muhyiddin Ramazan), Beyrut 1404/1984, I, 122 vd.; Dâni, *et-Teyisr* (nşr. O. Pretzl), İstanbul 1930, s. 38, 59, 127; a.mlf., *et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd* (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), Bağdad 1407/1988, s. 97-99; Ebû Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî min Ḥurûl-emânî* (nşr. İbrâhîm Atve İvaz), Kahire 1402/1982, s. 268-269; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 121, 126; a.mlf., *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd* (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), Beyrut 1407/1986, s. 73; Süyûtî, *el-itḳân* (Ebû'l-Fazl), I, 248-249.

FATİH ÇOLLAĞ

REVNAKOĞLU, Cemalettin Server (1909-1968)

İstanbul tekkelerine
ve tarikatlar tarihine dair
araştırmaları ile tanınan yazar.

27 Mart 1909'da İstanbul'da doğdu. Posta Telgraf Merkez Muhabere müdürlerinden Server Emin Bey'in (Üstünbaş) oğludur. İstanbul'un en eski muhtarlarından olması dolayısıyla “şeyhül-muhtârân” lakabıyla tanınan babası Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden. Sarayda yetiştiğinden “saraylı sultan”, bazı garip davranışları yüzünden “deli sultan” diye anılan annesi Çerkez asıllı Şerife Revnak Hanım, II. Abdülhamid döneminde sarayın hazinedar ustası idi.

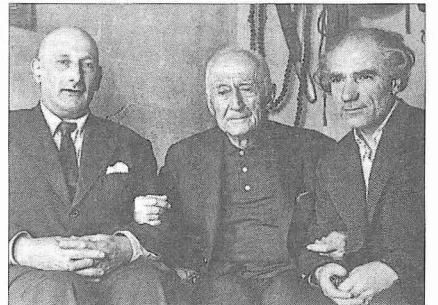
Cemalettin Server, Fethiye semtindeki Çandarlı Kara Halil Paşa Numune Mektebi'ni bitirince (1924) Galatasaray Lisesi'ne girdi. Burada Halit Fahri (Ozansoy), Hasan Âli (Yücel), Refet Avni, Fazıl Ahmet (Aykaç) ve İsmail Habip'in (Sevük) öğrencisi oldu. Bir süre sonra okuldan ayrılıp kendi kendini yetiştirmeye çalıştı. Çocuk yaşlarından itibaren İsmail Saib (Sencer), İsmail Fenni (Ertuğrul), Elmalılı Muhammed Hamdi, Ömer Nasuhi (Bilmen), Ziya Şükûn, M. Şerefettin (Yaltkaya), Kilisli Rifat (Bilge), Ömer Ferit (Kam), Hüseyin Kâzım Kadri, Ahmet Remzi Dede (Akyürek), Tâhirülmevlevî, Hamâmîzâde Mehmed İhsan, İsmail Fethi (İsfendi-yaroğlu), Hakkı Tarık (Us) ve Rıfki Melûl (Meriç) gibi devrin önde gelen şahsiyetleriyle tanışıp kendilerinden istifade etti. Çalışma hayatına gazetecilikle başlayan Cemalettin Server'in, Shakespeare'nin “Othello” oyununu Türk sahnesinde ilk defa oynayan “Othello Kâmil Rıza”nın sanatın-

dan söz ettiği ilk yazısı 1929'da *Milliyet* gazetesinde yayımlandı. Bu yıllarda tiyatroyla ilgilenen Cemalettin ünlü aktör Naşid ile birlikte “Aynaroz Kadısı”nda sahneye çıktı. Eski Türk temaşa sanatları ve tiyatro tarihiyle ilgili birçok yazı kaleme aldı. Halkeverlerinin sahnelediği oyunlarda fahri rejisörlük yaptı.

Gençlik yıllarından itibaren tasavvuf, tekke ve tarikatlar konusuna büyük ilgi duyan Cemalettin Server, Türk Tarih Kurumu adına 1942'de İstanbul tekkelerinin hazîrelerini dolaşmaya başladı. 1952'de İstanbul Vilâyeti Merkadlar Komisyonu üyeliğine seçildi. Bunun yanında İstanbul Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü'nde eski eserler, tarihî arşiv ve kitâbeler uzmanı olarak çalıştı. Görevi dolayısıyla yüzlerce kitâbe derledi; bunlardan geniş bir arşiv oluşturdu. Çalışmaları sırasında Hamâmîzâde Mehmed İhsan ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Müdürü Abdülkadir Erdoğan, Rıfki Melûl Meriç, Eczacı Halit Bey ve Şinasi Akbatu'dan yardım gördü. İstanbul Fethi Derneği üyeliğinde bulunan Revnakoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde ilmi müşavirlik yaptı. 23 Eylül 1968'de vefat etti ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi.

Uzun saçları ve çok ağdalı konuşmasıyla tanınan Revnakoğlu'nun tarikat eşyaları ve kitaplarla dolu olan evi hiç evlenmediği ve vârisi olmadığından ölümünden sonra haraç mezat satılmış, tekkeler, tarikat âdâb ve erkânına dair belgelerle şehir tarihiyle ilgili belgelerden oluşan arşivi Abdülbaki Gölpinarlı ve Halil Can'ın gayretiyle Divan Edebiyatı Müzesi (Galata Mevlevihânesi Müzesi) koleksiyonuna kazandırılmıştır. Dergâhlar, فرمانلار, şeyhler, mezarlıklar, camiler, fütüvvetnâmeler, şairler, takvimler, edebî notlar, çeşitli şiirler ve fotoğraflar

Cemalettin Server Revnakoğlu (sağda), Pertev Demirhan ve Halit Örikli (solda) ile

lardan meydana gelen arşivinde A bölümünde elli sekiz, B bölümünde 255 dosya bulunmaktadır. Tarikatlar ve tekkeler başta olmak üzere çeşitli konularda gazete ve dergilerde çok sayıda makale yayımlanmış, bazı yazılarında Şeyh Cemâlullah ve Revnakullah takma adını kullanmıştır. Aynı zamanda bir şehir tarihçisi olan Revnakoğlu oldukça ileri bir yaşta askerlik görevini yaptığı Erzurum'a özel bir sevgi duymuş, *Hür Söz, Yeni Doğu* gazetelerinde, *Erzurum Halkevi ve Tarih Yolu'nda Erzurum* adlı dergilerde şehrin tarihi, sosyal hayatı ve folkloru üzerine "Erzumiyatçı" imzasıyla makaleler yazmıştır. İstanbul tarihiyle ilgili yazıları *Tarih Yollarında, İstanbul ve İstanbul Belediye Mecmuası*'nda yayımlanmış, *Belediye Mecmuası*'ndaki yazıları Türkiye Turing Otomobil Kurumu'nun çıkardığı *Belleten* dergisinde toplu halde ayrıca basılmıştır (İstanbul 1963, sy. 256-257).

Eserleri. 1. *Yemen İllerinde Veysel Karanî* (İstanbul 1959). Şeyh Cemâlullah imzasıyla yayımlanmıştır. 2. *Erzurumlu İbrâhim Hakkı ve Ma'rifetnâmesi* (İstanbul 1961). 3. *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü* (İstanbul 2003). Çeşitli dergilerde çıkan yazılarından derlenen eser dokuz bölümden meydana gelmektedir. Kitabın ilk bölümünü, Revnakoğlu'nun aylık dergi olarak yayımlamayı planlayıp ancak iki sayı (Haziran-Temmuz 1966) çıkarabildiği *Türk-İslâm Aleminde Tarikatlar Tarihi* adlı çalışması oluşturur. Revnakoğlu'nun *Servet-i Fünûn, Uyanış, Yenigün, Yeni Sabah, Haber, Kurûn, Son Dakika, Son Telgraf* gazeteleriyle *Galatasaray, İstanbul Belediye Mecmuası, Aylık Ansiklopedi, Tarih-Coğrafya Dünyası, Din-Tarih Dünyası, İslâm Mecmuası, Kızılay, Yeşilay, Tarih Yıllığı, Basın Yıllığı, Tarih Konuşuyor* gibi süreli yayınlarda çok sayıda makalesi çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Murad Uraz, "Cemâleddin Server ve Eseri" (Cemâleddin Server Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrâhim Hakkı ve Ma'rifetnâmesi* içinde), İstanbul 1961, s. XI-XIII; Erdem Yücel, "Cemâleddin Server Revnakoğlu'nun Eyüp Çalışmaları (1909-1968)", *Tarih, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV: Tebliğler*, İstanbul 2000, s. 284-297; a.mlf., "Üstad Cemâleddin Server Revnakoğlu", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, sy. 7, İstanbul 1978, s. 77-82; Neziha Uzel, "Cemâleddin Server", *Dünya Gazetesi*, İstanbul 26 Eylül 1968; Asım Sönmez, "Arkadaşım Cemâleddin Server Revnakoğlu", *İstanbul Belediye Mecmuası*, sy. 61, İstanbul 1968, s. 21; Necdet İşli, "Revnakoğlu, Cemâleddin Server", *DBİst.A*, VI, 321.

ERDEM YÜCEL

REVŞENİYYE

(الروشنیة)

Bâyezîd-i Ensârî'nin

(ö. 980/1573)

Afganistan'da başlattığı
tasavvufi-siyasî hareket.

Adını Bâyezîd-i Ensârî'nin "Pîr-i Revşen" (aydınlığın pîri) lakabından almaktadır. Ancak Seyyid Ali Tirmizî, Ahund Dervîze ve Molla Muhammed Asgar'ın başını çektiği dinî muhalifler grubu ile Revşenîler'i siyasî bir tehdit olarak gören Bâbürlü tarihçileri onu "Pîr-i Târik" (karanlığın pîri), taraftarlarını da "Târikiyân" diye adlandırmıştır.

Kendisini teftiş eden Kâbil Kadısı Kâdî Han'a verdiği cevapta Üveysî olduğunu, Hz. Peygamber'in doğrudan mânevî terbiyesiyle kemale erdığını söyleyen Bâyezîd-i Ensârî'nin tasavvuf anlayışının merkezinde pîr-i kâmil ve vahdet-i vücûd anlayışı vardır. Buna göre bir kimsenin seyrü sülûkünü gerçekleştirmesi ve vahdet-i vücûda ermesi için pîr-i kâmile tâbî olması zorunludur. Sâlikin seyrü sülûkün sekiz mertebesini (şeriat, tarikat, hakikat, mârifet, kurbet, vuslat, vahdet, sükûnet) geçmesi için daima zıkr-ı hafî içinde olması gerekir. Modern müelliflerden Rızvî, Bâyezîd-i Ensârî'nin tasavvufî doktrinlerini geliştirirken İsmâîlîler'den, Hindu yogilerinden ve sûfilerin eserlerinden faydalandığını belirtir. Revşenîyye'yi Bahtî, Mehdevî ve Noktavî gibi dinî düşünce geleneklerinin bir halkası olarak değerlendiren Tânk Ahmed ise Bâyezîd-i Ensârî'nin vahdet-i vücûdu benimseme ve bunu sembolik ifadelerle büründürmede Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinden etkilendiği görüşündeyse de kaynaklarda onun asıl hareket noktasının İsmâîlî düşünce olduğu vurgulanır. Bâyezîd-i Ensârî'ye tâbî Yûsufzâyîler kabilesinden bir hanımla evlenen ve onları Revşenîler'den koparmak için muhalif bir hareket başlatan Kübrevî şeyhi Seyyid Ali Tirmizî'nin talebesi Ahund Dervîze'nin *Tezkiretü'l-ibrâr ve'l-eşrâr*'ı başta olmak üzere kaynaklarda Bâyezîd-i Ensârî'ye ve Revşenîlik'e ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Ancak Dervîze'nin eleştirileri dinî mahiyette olmaktan çok siyasî niteliktedir.

Revşenîyye hareketi Bâyezîd-i Ensârî'nin siyasî ve tasavvufî faaliyetleri çerçevesinde Orakzâyî, Afrîdîler, Haliller, Mohmendzâyî, Gagyânî ve Yûsufzâyîler gibi Afgan kabileleri içinde nüfuzunu arttırmıştır. Bölgenin kontrolünü sağladığı için Ekber Şah'ın başlangıçta Revşenîler'i desteklediği, ancak tahtına göz dikmeleri, Kuzeybatı Afgan

topraklarında hâkimiyetlerini arttırmaları, Hindistan ile Kâbil arasındaki yolları kapatmaları ve Hayber Geçidi'nde herkesten haraç almaya başlamaları yüzünden tedbir almak zorunda kaldığı belirtilir. Revşenîler'in Hayber Geçidi'nden aldıkları haracı arttırmaları üzerine, önceleri Bâyezîd'in müridi olan Peşâver Valisi Mirza Muhammed Hakîm, bölgenin kumandanı Ma'sûm Han'a Bâyezîd-i Ensârî'nin ve Revşenîler'in tutuklanmasını emretti. Ma'sûm Han ile Revşenîler arasında uzun süren savaşlar sırasında Kalepanî'de bir köye sığınan Bâyezîd-i Ensârî'nin burada susuzluktan ölmesinin ardından yerine büyük oğlu Şeyh Ömer geçti. O da Afgan kabilelerinin en güçlüsü olan ve babasına katılıp daha sonra ondan ayrılan Yûsufzâyîler'le yaptığı savaşta kardeşi Hayreddin ile birlikte hayatını kaybetti, en küçük kardeşi Celâleddin esir alındı. Ekber Şah 989'da (1581) kendisine sığınan Celâleddin'in hayatını bağışladı. Celâleddin bir süre sonra Lahor'dan Tihrah'a kaçıp kendisini Afganistan hükümdarı ilân etti. Afgan kabilelerine kendisini takip etmeleri ve Bâbürlüler'e karşı savaşmaları çağrısında bulundu. Celâleddin'i izleyen Revşenîler, Hindistan-Kâbil arasındaki yolları kapatıp Hayber Geçidi'nde kontrolü ele alarak Bâbürlüler'in bölgedeki iktidarını zayıflatmaya çalıştılar. Revşenîler'in, Ekber Şah'ın sarayına sığınmak için Agra'ya gitmekte olan Mirza Şâhruh'un ve Mirza Muhammed Hakîm'in oğullarının geçişini engellemeleri üzerine Ekber Şah, 994'te (1586) Raja Man Singh kumandasında askerî bir harekât başlattı. Tihrah'a yönelen Man Singh, Ekber Şah'ın gönderdiği yardımcı kuvvetlere rağmen Revşenîler karşısında ağır kayıplar verdi. Ekber Şah, bu olayın ardından yeni bir ordu hazırlanmasını emretti. Raja Todar Mal ve Prens Murad kumandasındaki büyük bir ordu Hayber Geçidi bölgesinde 25.000 Revşenî'yi katletti. Celâleddin Kâfiristan'a kaçmak zorunda kaldı. Bu dönemde Revşenîler'in başına Vahdet Ali geçti. Ekber Şah'ın kumandanları Zain Han ile Âsaf Han, Kanshal Kalesi'ni ele geçiren Vahdet Ali'nin üzerine yürüyüp 400 Revşenî'yi öldürdüler, 7000 kişiyi de esir aldılar. Esirlerin arasında Vahdet Ali, Celâleddin'in eşi ve çocukları da vardı. 1599'da Gazne'yi ele geçiren Celâleddin Kâbil'e dönerken Hazâreliler'in saldırısı sonucu öldürüldü, cesedi parçalanıp başı Ekber Şah'a götürüldü.

Celâleddin'in yerine geçen Şeyh Ömer'in oğlu Ahad Dâd (Ahad, Ahdâd) 1020'de (1611) Vali Han Davran'ın Ningnahr'da bulunmasını fırsat bilerek Kâbil'i işgal etti; ancak Kâbil'i savunmakla görevli kumandan